

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

**У ПРОСТОРУ
ЛИНГВИСТИЧКЕ
СЛАВИСТИКЕ**

Зборник научних радова

Поводом 65 година живота академика Предрага Пипера

Уредници:

Људмила Поповић
Дојчил Војводић
Мотоки Номаћи

Београд, 2015

Софија Милорадовић
Институт за српски језик САНУ
Филозофски факултет Универзитета у Нишу

СИНТАКСА ПАДЕЖА У СРПСКОЈ ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈИ – СТЕПЕН ИСПИТАНОСТИ И ТЕОРИЈСКО- -МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУПИ*

*Сва наша наука, упоређена са стварношћу, једноставна је и детињаста,
па опет је то најдрагоценија ствар коју имамо.*

Алберт Ајнштајн

У раду је скренута пажња на недовољну истраженост синтаксичке проблематике у српској дијалектологији, а потом је дат сведени преглед дијалектолошких монографских публикација које садрже дескрипцију синтаксичких прилика у домену употребе падежа, пре свега када је реч о српским говорима интензивније захваћеним балканизацијом. Уз то, предочено је постојање различитих теоријско-методолошких приступа у овим монографијама, засад без дефинитивног решења за приступ који би у потпуности уважавао специфичности сваког дијалекатског корпуса и истовремено омогућио упоредивост података из свих дијалекатских јединица српског језичког простора.

Кључне речи: српска дијалектологија, синтакса падежа, степен испитаности, монографски метод истраживања, теоријско-методолошки приступ.

Појмови *простора* и *времена* столећима интригирају научнике и надахњују уметнике. Они су жижна тема и хуманистичких и природних наука, њима се баве, између осталих, и филозофија и теологија, и физика и космологија, али ништа мање за њих није заинтересована ни лингвистика. Један од најексплицитнијих примера заинтересованости српске науке о језику за први из наведеног пара појмова јесте књига *Језик и простор*, аутора Предра-

---

* Овај текст је резултат рада на пројекту 178020: *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

га Пипера, чије је прво издање објављено 1997. године (Piper 1997), а за насловну је тему овога прилога она важна као један од кључних подстицаја и образаца за представљање синтаксе падежа у српској дијалектологији.

*

1. Синтаксичка проблематика доскора није била предмет истраживања у српској дијалектологији; дуго су постојали само најфрагментарнији подаци везани за овај језички ниво у српским народним говорима, и они су углавном давани узгредно, као додатак у студијама које обрађују морфолошке системе одређених говора, или је пак у питању био понеки мањи прилог из ове области, а они су углавном објављивани у часопису *Прилози проучавању језика*, Филозофског факултета у Новом Саду. Посебан проблем представља и то што важни синтаксички подаци често остају „скривени“ у оквиру дијалекатских примера којима се илуструју поједине морфолошке црте. Током последњих година појавиле су се монографије и радови у којима је дата дескрипција синтаксичких прилика у домену употребе падежа, пре свега када је реч о српским говорима интензивније захваћеним балканизацијом (одн. анализацијом) – призренско-тимочким и косовско-ресавским; тако су се након објављивања 1980. године *Синтаксе левачког говора I*, аутора Радоја Симића, у периоду од 2000. до 2015. године у Србији појавиле четири монографске публикације на ову тему (Павловић 2000; Милорадовић 2005; Жугић 2010; Јуришић 2014, изашла из штампе 2015). У великој већини објављених дијалектолошких монографија и текстова, посебно ако имамо у виду монографске описе појединих српских народних говора објављиване у другој половини прошлога века, у којима је синтакса представљена фрагментарно, уз фонетске одлике и морфолошке облике, присутна је подела на беспредлошке и предлошке падежне синтагме, те традиционални синтаксички приступ, у коме се значења групишу око падежне форме / конструкције. Међутим, у понеким се студијама и радовима почиње примењивати теоријско-методолошки приступ близак савременој синтаксичкој теорији и методологији, односно – семантичко-синтаксички поступци какви су се у нас одомаћили тек у последњим деценијама у проучавању савременог српског језика (на пример, уп. теоријско-методолошки приступ и терминологију у Пипер и др. 2005) и старосрпских споменика (уп., на пример, у Павловић 2006), уз коришћење у знатној мери већ усаглашеног појмовно-терминолошког апарата. При овом семантички усмереном приступу треба имати у виду да се ради на дијалекатском корпусу, чије се

специфичности морају уважавати, и само се у том случају могу добити значајни резултати у оквиру падежне синтаксе српских народних говора.

2. Када је реч о истраживањима дијалекатске синтаксе, српска дијалектологија се дуго уклапала у просек словенских и несловенских лингвистичких традиција Балкана, што је представљало посебан проблем ауторском колективу пред којим је био задатак да сачини синтаксички програм-упитник за сакупљање материјала ради израде *Малог дијалектолошког атласа балканских језика* (МДАБЈ 1997: 10). Ипак, један од изузетака на терену балканског језичког савеза представља капитална монографија З. Тополињске везана за македонске егејске говоре (Тополинска 1995, 1997). Када је реч о теоријским и методолошким поставкама у представљању семантички оријентисане синтаксе на плану дијалектологије, важно је скренути пажњу на оно што је учинила З. Тополињска кроз представљање механизма предикације и механизма номинације у јужномакедонским говорима између Корче и Дrame – „опис на операцији коишто од пораката (т.е. од содржината на јазичното коминике, англ. Message) водат кон нејзината по можност успешна формализација (оформување) на површината на текстот“, а да би се реализовао циљ синтаксичког описа – представљање механизма који у одређеној ситуацији управљају избором језичких средстава којима се изражавају следеће семантичке компоненте: предикат, аргументи, локална, темпорална, модална и прагматичка информација (Тополинска 1995: 5–6). На примерима из ових македонских народних говора разматрају се односи засновани на импликацији *предикат* → *аргумент*, уз посебно осматрање тзв. акузативног и дативног објекатског односа (Тополинска 1995: 100).

3. Основу за сачињавање *Синтаксичког упитника за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне* (Ракић-Милојковић 1995) представљала су три репертоара-упитника Милке Ивић, који су се тичали диференцијалних синтаксичких особина у словенским језицима (Ивић 1960), синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима (Ивић 1963), као и употребе падежа у савременом српскохрватском књижевном језику (Ивић 1971). Нажалост, до данашњих дана нису објављени упитници везани за синтаксички ниво у осталим дијалекатским јединицама српскога језика. За представљање и тумачење података у области синтаксе падежа у косовско-ресавским и призренско-тимочким говорима од посебног је значаја синтетски рад А. Н. Собољева – *Категорија падежа на периферији балканославјанског ареала* (Соболев 1991), пре свега због указивања на подат-

ке који представљају *својеврсну 'типолошку' верификацију* истраживачких резултата у области историјске дијалектологије, оних који су добијени на основу средњовековних писаних споменика на Балкану.

4. Начин прикупљања података на терену, тј. језичке грађе за анализу, увек је одређен самим нивоом испитивања, па је тако и код синтаксичког нивоа. Међутим, у овом се случају путем упитника добија знатно мањи број потребних језичких чињеница него коришћењем упитника за фонетске или морфолошке дијалекатске црте. Неопходност ширег контекста за синтаксичку анализу изискује вишесатна снимања слободног спонтаног разговора са информатором, тј. са саговорником који је носилац локалног идиома, и то на различите теме – сеоска свакодневица, материјална, духовна и социјална култура, као и претраживање штампаних дијалекатских текстова других аутора, јер се тражени синтаксички податак само у ретким случајевима добија као одговор на директно питање упућено саговорнику.

5. У даљем тексту биће дат сведен преглед дијалектолошких монографских публикација које садрже дескрипцију синтаксичких прилика у домену употребе падежа, пре свега када је реч о српским говорима интензивније захваћеним балканизацијом, тј. анализацијом која је узроковала „скраћивање“ падежне парадигме, при чему су њихови аутори у представљању дијалекатског корпуса примењивали различите теоријско-методолошке приступе. Поменуте монографије, њих пет, надовезују се на мањи или већи број ранијих прилога њихових аутора из области синтаксе народних говора који припадају призренско-тимочкој, косовско-ресавској и херцеговачко-крајишкој (источнохерцеговачкој) дијалекатској области. У питању су следеће монографске публикације, дате по хронолошком реду њиховог објављивања:

Радоје Симић, *Синтакса левачког говора I*. Српски дијалектолошки зборник XXVI, Београд, 1980, 1–146.

Слободан Павловић, *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16, Београд, 2000, 1–169.

Софија Милорадовић, *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Посебна издања, Књига 50, Београд: Етнографски институт САНУ, 2003, 1–365.

Радмила Жугић, *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Монографије 13, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2010, 1–226.

Марина Јуришић, *Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције)*. Српски дијалектолошки зборник LXI, Београд, 2014, 367–534.

5.2.2.2.9. Без обзира да ли је садржај именице у А димензиониран или не, у неким случајевима се означава не терминативност већ просто директивност обележена оним што описује именица у А као одређењем смера кретања:

— мбра д-йдемо, каже, на лѐво крило Бог, — и јѓдма ѓкрену на дрѹју сѹрѹну Над, — на̀ша во^жска напредуе на свѐ сѹрѹне Прњ, — ѓкрену на сѐвер Дубр, — да се пребѹцимо на јѹѹ^к иѹѹмо Вук, — глѐда на дрѹју сѹрѹну Ур;

— те не искрѹаше тѹ и бѹѹише на сѐвер Вук, — сутрѹдан вѹда избѹѹила свѐ на кра^ж Вук, — ѓни ме одбѹѹише овѹмо на кра^ж Оп.

5.2.2.2.10. Једна од транспозиција основног значења ове конструкције јесте обележавање начина вршења радње управнога глагола без даљих спецификација у смислу средства или сл.

а) Када именица означава конкретни предмет или нешто у вези с њим:

— да^ж на иѹрѹѹи дѹо Добр, — чѹву дѹцу на недѹљу Добр, — а ѓни на рѹѹак славе Над, — и да̀нас на рѹѹак и са̀д на вечѹру (славим) Крч, — на дѹо да прѹме шѹму Прњ, — крстѐ га на свѹе ѹме Рат, — ѓни се одѐлѹили на дѹѹбно пѝсмо Бог, — добѹла на да̀р Ба, — па га свѐ на ва̀ше исѹко Кар, — да ра̀димо на ѹоле Дул, — ѓсам на рѹд вѐжем Круш.

б) Именице са апстрактнијим значењем или друге речи:

— Ува̀ти на пу̀ту на сѹлу Рат, — ко ѓн нава̀ли на мѐн на сѹлу Добр, — ра̀ди на ѹозна̀лсио Добр, — вра̀тим се на нѐки на̀чин Леп, — тако г-ува̀те на брзѹну Теч, — а ја̀ сам са̀мо ра̀дѹѹо на ѹошиѹење Бог, — човѐка ми отѹ̀рали на ѹра̀зно Пре.

в) У устаљеним изразима:

— тако га тѹ̀рао с ногѐ на но̀ју Над, — до̀даву с рукѐ на рѹку Дул, — нѐђу, каже, д-йѹем с пусѹта на ма̀ѹрѹа Ба.

Пример бр. 1, преузето из (Симић 1980: 79)

5.1. Све до 1980. године код нас није било ниједне студије у целини посвећене дијалекатској синтакси, а те је године у оквиру Српског дијалектолошког зборника објављено обимно истраживање Радоја Симића о употреби падежних облика у говору Левча (Симић 1980), коме нису непознати ни аналитички процеси балканистичког типа. Аутор је у оквиру сваког падежног облика појединачно разврстао грађу на следећи начин: „према функцијама, боље рећи према позицијама употребе падежа; значења управних речи и нијансе значења самог падежа послужили су ми као критерији за даљу прерасподелу“ (Симић 1980: 27); дакле, систематизација падежних значења извршена је и са освртом на „граматичке одлике речи“ с којима се дати падежни облик повезује, а не само уз фокусирање садржаја падежног облика. Аутор је свој рад теоријски засновао на дотадашњим истраживањима синтаксе падежа у савременом српском (тада српскохрватском) језику, уз иновације термилошког типа. Тако, релациона значења, чији је носилац предлошка реч, Р. Симић именује као перспективна и позициона, са више подгрупа, док комбиновањем „парцијалних граматичких садржаја свих чланова падежних синтагми“ настају „граматички комплекси релација типа терминативности, директивности, екскурзије, перкурзије итд.“ (Симић 1980: 15–16).

5.2. Тек двадесет година доцније – 2000. године, у оквиру *Библиотеке Јужнословенског филолога*, објављена је монографска студија Слободана Павловића посвећена систему детерминативних падежа у говору северозападне Боке, на југоисточној периферији херцеговачко-крајишког дијалекта (Павловић 2000). Рад је аутор двојачко одредио: по коришћеном корпусу он припада дијалектологији, а по приступу том корпусу – синтакси, при чему је у представљању, тј. у анализи грађе одступио од традиционалног синтаксичког приступа, не груписавши значења око падежне форме, а основни разлог таквог његовог опредељења били су промовисање и, истовремено, провера методолошког приступа који би омогућио упоредивост синтаксичких описа наших народних говора, који познају различите морфосинтаксичке облике (Павловић 2000: 9). Теоријски темељећи свој методолошки приступ на одређеним поставкама М. Ивић, П. Пипера и М. Ковачевића, аутор долази до закључка да се „стављањем семантике морфосинтаксичких форми, пре свега падежних конструкција, у фокус синтаксичких истраживања дошло (...) у нашој лингвистичкој литератури до закључка да се те форме повезују по општем значењу, а међусобно супротстављају по су-

бординираним семантичким спецификацијама“, при чему су на семантичка поља разлагана првенствено значења простора, времена и узрока, али је то чињено и са квалификативним значењем (Павловић 2000: 11). С. Павловић је при семантичкој анализи грађе, поред осталог, користио и интерпретациони трансформациони тест и супституциони тест.

2.1.9.2. *Аблативна интерлокализација (Ablat /+/, Inter /+/)* формализује се падежном конструкцијом *између + Gen*: *јесу ме дйгли између ђецѐ* (БК), *Не море йзāћ између Турāкā* (Су), *Измигòљи се између њик* (БК).

Пошто се овом конструкцијом уз глаголе са обележјем *Us /+/* формализује и перлативност и адлативност, аблативна интерлокализација мора бити подржана додатним маркерима – аблативним префиксима (*йзāћ, измигòљић*), или обележјем *AbSist /+/* (*дй̀нй̀у*).

2.1.9.3. *Перлативна интерлокализација (Perlat /+/, Inter /+/)* формализује се такође конструкцијом *између + Gen*: *Море би да [j]е пāsала између нас* у [о]нòј гунгули (БК), *да прòђем између и́е дв'јѐ шмреке* (Кр), *Бе ће ми прòћерā[ти] натòварено мāгаре између и́ијѐѐ дй̀рѐкā* (Су), *Јесу нѐшто превлāчили тудā између кyћā* (Би). Разумљива је стога неопходност перлативног префигирања глагола (*прòћ, прòћерāйй, превлāчийй, й̀сāйй*), који може бити праћен и перлативним прилогом (*й̀удā*).

2.1.9.4. *Адлативна интерлокализација (Adlat /+/, Inter /+/)* формализује се падежним конструкцијама *између + Gen* и *међу + Acc*.

између + Gen: *А òна [j]е тò тй̀снyла између ормāрā* (БК), *Биће јòј тò пāло неђе између банāкā* (Ка), *òстави тѐ њѐнѐ тра̀нице између дрyгѐ рòбѐ* (Су), *А тѐ вѐчери је лѐгла између ђецѐ* (Уб).

међу + Acc: *Нека се не пòкāжѐ нй̀гда мѐђу љyде* (Су), *Јā сам òдмā мѐђу њик скòчила* (БК).

С обзиром на то да се конструкција *међу + Acc* на једном делу испитиваног терена јавља још само као формализатор локативности, глаголом са обележјем *Us /+/* без додатних маркера може се идентификовати адлативност. Уз конструкцију *између + Gen* допунски глаголски маркери су, пак, неопходни, па се врло често детерминисани предикат лексикализује глаголима са обележјем *AdSist /+/* (*й̀й̀снyйй, й̀āнyйй, òсй̀авйй, лѐћ*).

Пример бр. 2, преузето из (Павловић 2000: 41)

138. Карактеристични су примери са *од* + Г/ОП за означавање извора, потицања онога што се именује управном глаголском речју:

— *Од ба̀бе* учѝла (Буљ), *од ма̀јке* нѝсам чу̀ла (Шав), жѝвѝли *оѝ ѝѝнзѝје* (Бош), *од на̀днице* сам жѝвѝла (ДМ), *оѝ ѝѝѝ чу̀че* (= гас-лампа) нѝшта се не вѝди (Клач);

ка̀ко ми се затѝкло *од бра̀ња* (Бош);

— По̀сле *од ба̀бу* наследѝли (Треш), не смѐ *оѝ сѝарѝју* снѝу (Треш), прѝми *од његѝво дру̀шѝво* (Шав), вѝди се *од онѝ свѝѝло* (Бош).

139. Конструкција *од* + Г/ОП се јавља и као допуна глаголима *оболеѝи*, *боловаѝи*, *лечиѝи се*, *оѝерисаѝи се*:

— Оболѐо *оѝ шѝѝера* (Заб), *од за̀сѝѝа* (= астма) да лѝчиш (ДМ); оболѐо *оѝ ѝросѝѝѝе* (Мир); болувѝла сам *оѝ ср̀ца* (Заб);

— Бѝше перѝсана *оѝ слѝѝо црѝво* (Чеп); *ѝр̀во* од бубрѝзи *оболѐо* (Бош).

140. У прикупљеној грађи нашли су се и примери с предлошко-падежном синтагмом *од* + Г/ОП у значењу „против х“ или „за излечење од х“, када је именом у генитиву/општем падежу означена нека болест која се најчешће покушава отклонити бајањем:

— *Оѝ ѝѝѝга црвѝнога вѝѝра* ѝма лѝк (Сик), зна̀м лѝк и од *изда̀ѝа* (Буљ), ѝма *од изда̀ѝа* ба̀јање (Чеп);

— Ћма *оѝ ѝочѝѝѝѝе* ба̀јање (Чеп), ба̀је *од нѝко ѝочѝѝѝѝе* (Раш);

оѝ ѝр̀боди зна̀ле жѝне да ба̀ју (Раш), *тѝ од жѝвци* се трѝба пѝје млѝко (Треш).

У вези са овим су и елиптични примери: ба̀јала *од* [уро̀кљиве] *ѝчи* за једнѝ дѐте (Дав), *оѝ ѝѝѝ ѝчи* имѝло ба̀јање (Шав). Елипса је забележена и у примеру: дѐ онѝ [(инфективно) одељење] *од жу̀ѝѝѝе* (Мир).

5.3. Недуго по објављивању Павловићеве студије, већ 2003. године, објављена је монографија о употреби падежних облика у говору Параћинског Поморавља, говору који се по своме геоллингвистичком статусу налази у својеврсном континууму са високобалканизованим југоисточним српским говорима (Милорадовић 2003). С обзиром на јаку инфилтрацију балканизма, тј. на знатан уплив аналитичких конструкција, у овоме се прелазном говору региструје промена инвентара и дистрибуције падежних форми. Аутор се држао традиционалне поделе на беспредлошке и предлошке падежне синтагме, те синтаксичког приступа у коме се значења групишу око падежне форме, сматрајући да ће такав приступ представљању и интерпретирању грађе омогућити издвајање оних падежних конструкција које показују највећу стабилност пред аналитичким конкурентом, као и утврђивање мере пропустљивости за аналитичке иновације, односно – да ће показати у којем су степену у оквиру сваке падежне конструкције сачувани синтетички облици, тј. косовско-ресавска флексија, а по којим линијама у њих продире општи падежни облик (Милорадовић 2003: 33). Даље, „свако појединачно падежно значење представљено је најпре у кругу синтетичких конструкција, а потом и конструкција са општим падежом“ (Милорадовић 2003: 34).

У оквиру завршних разматрања нашле су се и ауторове опсервације у вези са конкурентским односом предлошких лексема у различитим предлошко-падежним конструкцијама, као и у вези са тенденцијом ка граматикализацији те десемантизацији одређених предлога у истраживаноме говору (Милорадовић 2003: 298–316).

5.4. Године 2010. изашла је из штампе књига Радмиле Жугић о начинима исказивања генитивних значења у призренско-јужноморавском јабланичком говору, у коме се за изражавање различитих падежних значења користе конструкције лишене флексије (Жугић 2010). Семантичка комплексност овога падежа, знатан број функција које он врши, као и богата палета предлога који се уз генитив везују, мотивисали су аутора ове монографије да се определи управо за овај падежни облик, односно – за његове еквиваленте, а то су бројне аналитичке конструкције са општим падежним обликом у генитивној функцији (Жугић 2010: 13). Централни део монографије, поглавље насловљено као *Исказивање генитивних значења*, састоји се од три веће целине: *Еквиваленти адноминалног беспредлошког генитива*, *Еквиваленти адвербалног беспредлошког генитива* и *Еквиваленти генитивних предлошко-падежних синтагми*. У оквиру треће целине налазе се

издвојене предлошко-падежне синтагме просторне и месне семантике, темпоралног значења, узрочног значења, синтагме за изузимање и синтагме за одређивање односа замене. Ауторка се у груписању грађе држала класичне поделе на беспредлошке и предлошко-падежне синтагме, али је приликом представљања еквивалената генитивних предлошко-падежних синтагми одступила од традиционалног приступа у оквиру кога се различита значења ових синтагми обрађују по предлозима, сматрајући да аналитичком типу дефлекције више одговара приступ који би се фокусирао „на истицање и конкретизацију падежних значења“, као и да ће се на тај начин јасније указати на „полисемичност једног предлога који се у конкретним синтагматским везама јавља у посесивном, темпоралном, просторном или неком другом значењу“ (Жугић 2010: 23–24).

31. 1. Синтагма ОД + ОП у генитивној функцији означава „почетну границу у одмеравању просторног односа“.²⁰¹

– Краве ћу одма *оџи њашаљг* да терам у реку; бега од *мајку*; бегај од *њега немаљивка*; сви бегав од *њума*; кџт пођеш *оџи сџианицу* па накуде село; пођемо *оџи кућу* рано; одмъкни се *оџи шџореш*; *оџи џродавницу* па нагоре се иде све по прав пут; пошла *оџи џијац* па преко висећи мџс; од *џкужу* пођеш десно; обрђа главу од *мене*; поџдимо *оџи собџр*; одбџвај *оџи корџиџо* туј пашићну свињу; одвај сџм се откачила од *њум*; бежи *о[џ] џаквога џлавога*; ципнуја се од *нику сџдину*.

31. 2. За означавање кретања из правца х, уз име локалитета у ОП, обичнији је предлог ИЗ, док је употреба предлога ОД у говору јабланичког краја ограничена.

– Пођемо од *Лебџне*; Нџмци су наишли *оџи Коњино* на нашо село; с трактор је пошја од *нашу Леџдину*.

31. 3. Предлог ОД са ОП у функцији генитива користи се и у значењу да нека особа „потиче од рода х“, односно да је „пореком из рода, фамилије х“:

– Она је од *нашу фамилију*; тој смо од *џсџу фамилију* слишанску; *о[џ] џијај* смо крвчџк.

31. 4. За означавање места порекла неке особе, било да је реч о конкретном граду или пределу, или уопштеном крају без конкретизације његовог имена, у говору нашег подручја устаљена је синтагма с предлогом ИЗ, што ће бити потврђено одговарајућим примерима са овим предлогом.²⁰²

✓ 255. За означавање завршне границе кретања или места завршетка радње, односно досезања самог појма који се одређује (препрати гу до с^иа^ницу), употребљава се конструкција ДО + ОП. Истом синтагмом се исказује и месно значење оријентационог типа (кућа ву туј до зел^ени њ^ијац), затим завршна тачка неке просторне релације (да ви пр^тим до кай^ију), као и значење просторне релације од почетне до завршне границе кретања (иде од ћош^ку до ћош^ку).

✓ 256. Предлошко-падежном синтагмом КУДЕ + ОП врши се означавање лица као крајњег циља радње (иде там куде мај^ку); исказивање месног значења оријентационог типа у значењу „поред“ (кућа ву куде шко^лу); исказивање места вршења радње у границама појма с именом у општем падежу (добивала не^кције куде кућ^у), као и исказивање личности или места код којих се реализује радња управне глаголске речи (стану^је куде ње^шк^у).

Пример бр. 4, преузето из (Жугић 2010: 80, 171)

5.5. У оквиру *Српског дијалектолошког зборника* за 2014. годину штампана је монографија Марине Јуришић о синтакси падежа у области Горње Пчиње (Јуришић 2014), која се теоријско-методолошки те терминолошки у највећој мери ослања на две монографије С. Павловића – дијалектолошку и историјско-језичку (Павловић 2000, 2006), као и на *Синтаксу савременога српског језика* (Пипер и др. 2005), али уз поштовање природе прикупљеног дијалекатског материјала. Синтакса падежа истраживаног говора маркирана је резултатима аналитичких процеса у деклинацији „у односу на синтаксу падежа стандардног језика и српских говора са сачуваном флексијом, међутим, методологија синтаксичких истраживања разрађена на корпусу савременог српског језика и старосрпских споменика може се применити и на истраживани говор“ (Јуришић 2014: 376). М. Јуришић је грађу у централном поглављу које говори о општем падежу разврстала по семантичким категоријама у засебне целине, „при чему су (очекивано) најбогатије две семантичке категорије – спацијалност и темпоралност. Општи падеж је посматран као падеж у функцији спацијалног, темпоралног, квалификативног, каузалног, интенционалног, кондиционалног, концесивног, посесивног и спецификативног детерминатора“ (Јуришић 2014: 376–377). Додатно, ауторка је приложила и четири табеле: инвентар предлога са значењима у којима се јављају и инвентар предлога за изражавање просторних односа, потом инвентар аналитичких конструкција за изражавање темпоралне локализације и за изражавање темпоралне квантификације (Јуришић 2014: 506–507, 511), а на самом крају књиге дала је и *Регистар аналитичких конструкција*.

Локациона њерлајивност

4.1.3.1. Инклузивна перлативност постиже се комбиновањем ОП са предлогом *крэз* 'кроз' (интралокализација), предлозима *љреко*, *уз*, *низ* (ареалокализација) и предлогом *љо* (неутралним према опозицији интралокализација ~ ареалокализација). Еквиваленти овим конструкцијама у стандардном српском језику су: предлошко-падежне конструкције *кроз* + *акузатив*; *љреко* + *љенитив*; *уз* + *акузатив*; *низ* + *акузатив*; *љо* + *локатив* и слободни инструментал (просекутив).

Предлог *крэз*

4.1.3.1.1. Предлогом *крэз* са ОП означава се пресецање локализатора по његовој унутрашњости:

и *крэс крљицу* (процеди), да не се рљси (Ш), и *крэз њљта* млеко прооди (Ш), да протнеф се *крэс љај корен* (Г), протнемо се *крэз онљ љодљор* (Г), и овде *крэз маљу* (пролазе) (Т), Нављста, кэт прооди *крэ[с] соврљ* (ЦГ), али сљ совљлку профрљи *крэ[з] зљв* (ЦГ), прогљљамо ги *крэ[с] шамљје*, овакој (Шп), кравајче мљсимо, па проваљамо га и *крэс кравајчељо* ги промљзујемо (краве) (Л), па *крэ[з] жљицуљу* се скубале, скубале па сље прошле (овце) (Р), види се *крэз еимљкаљ* (ЦГ), Вољи гу *крэ[с] соврљ*, каже, невљсту (ЦГ), кэт ље појдеф *крэс куће*, што љма збљреф ти сље (КД), гра *крэз њљта* што смо турали љбав бија (КД), и јаје пуштимо, *крэз љрљди доле* падне (Л).

6.3.9. Спецификативност (адноминална квалификативност) је врста детерминације одређеног појма на основу карактеристичне појединости која га издваја од осталих појмова његове врсте. У овом раду она обухвата више различитих параметара: карактеристичну појединост, фабрикатив, димензив, компаративност, мовенс (покретач) и дестинатив (намена). Карактеристична појединост се реализује аналитичким конструкцијама са предлозима *с(эс)* (*долљмче овакво с рукави*), *без* (*љљљка без дрљку*) и *на* (*наљрављја кућу на чљљири сљраља*). Фабрикатив се остварује аналитичком конструкцијом са предлогом *од* (*ља љбав лељ од ечљм*), а димензив конструкцијом *од* + *кванљфикаљор* + ОП (*гољљја о[г] љљљља љодине браљ*). Дестинатив се формализује најчешће аналитичком конструкцијом *за* + ОП (*љмовљље за коњљље*), док се *од* + ОП (*лек ољ љљљљљљ*) и *на* + ОП (*дирљкљорљљ на рљдникљљ – сљн ми е, Бољљн*) јављају мало ређе. Мовенс се реализује аналитичком конструкцијом са предлогом *на* (*љљљрељ на дрљва*) и компаративност се може реализовати аналитичком конструкцијом *од* + ОП, али и конструкцијама *ка(к)о* + *номинаљив* (*онљ сљљљљљна како косљ*) и *номинаљив – номинаљив* (*љљљ[ј] је крљмен билљ жљенљ*).

Пример бр. 5, преузето из (Јуриљић, 2014: 421, 510)

6. Овом љу приликом још поменути, без претензија на свеобухватност – дакле, само као репрезенте теме о којој је у овоме прилогу реч, и неке од монографских описа појединих српских народних говора у оквиру којих постоје засебне целине, мањег или већег обима, које се односе на дијалекатску синтаксу, те се у њима могу наћи груписани подаци везани за синтаксу падежа, али и за синтаксу глагола, синтаксу врста речи, за конгруенцију, ред

речи, при чему атрибуираност навођених одлика особеношћу или занимљивошћу треба заправо читати као отклон од стандарднојезичких прилика или, пак, од прилика у народним говорима са којима описивани говор суседује: *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови)* (Ивић и др. 1997), *Трстенички говор* (Јовић 1968), *Копачички говор – етногеографски и културолошки приступ* (Радић 2010), *Говор Алексиначког Поморавља* (Богдановић 1987), *Говори Понишавља* (Ћирић 1999), *Говор Запања* (Марковић 2000).

У наведеним монографским описима говора који припадају трима српским дијалекатским областима – шумадијско-војвођанској (Ивић и др. 1997), косовско-ресавској (Јовић 1968; Радић 2010) и призренско-тимочкој (Богдановић 1987; Ћирић 1999; Марковић 2000) – примењен је тзв. традиционални синтаксички приступ, уз присуство одређених варијација приликом представљања дијалекатске грађе. Тако су, најчешће, у одељку у коме се говори о употреби падежних облика, у оквиру сваког зависног падежа дата значења која се везују уз беспредлошки генитив, датив итд., а потом су представљене предлошко-падежне конструкције са значењима која им се у датом говору приписују, при чему се најчешће у оквиру посебних подналова или пасуса разматра однос акузатива као падежа правца и локатива / инструментала као падежа места. На сличан начин, само водећи рачуна о специфичностима аналитичке деклинације, давани су примери за конструкције са општим падежом без предлога као еквивалентом одређених флективних падежних форми, а потом су у оквиру засебне целине представљани појединачни предлози тако што су им приписивана значења за која је уочено да се у датом говору за њих везују. У описима призренско-тимочких говора у којима се чувају посебни облици за датив обично су издвојени у представљању посесивни датив и датив намене. Потом, у појединим је описима говора издвајано примарно значење предлога „удруженог“ са представљаним падежним обликом у падежну конструкцију, док се у даљем тексту само напомиње да има примера и за друга различита значења и наводи се знатнији број потврда са терена. Такође, дијалекатски материјал је представљан и тако што су издвајана неколико значења у оквиру којих су навођене различите предлошко-падежне конструкције у својству њиховог формализатора, при чему је документовано и ширење семантичког дијапазона одређених падежних конструкција. Погледајте су издвајане и примерима илустроване падежне конструкције у служби (специфичне) рекцијске допуне одређених глагола.

7. Имајући у виду све претходно речено, односно – пратећи у овоме тексту дати сведени преглед дијалектолошких монографских публикација које садрже дескрипцију синтаксичких прилика у домену употребе падежа, а имајући у виду и поглавља појединих дијалектолошких монографија и студија и ауторске радове који се тичу синтаксичке/синтаксо-семантичке проблематике и чак неких синтаксичких куриозума у појединим дијалектима, ипак се данас за овај сегмент српских народних говора са знатно мање оправдања може везивати синтагма *неидентификовани лингвистички објекат*¹ као алузија на недовољну истраженост синтаксе падежних облика у српској дијалектологији. Знатно су учесталији него раније појединачни прилози из домена дијалекатске синтаксе, а што је веома важно – не само када су у питању српски говори интензивније захваћеним балканистичким (пре свега аналитичким) процесима,² и у том би смислу од знатне користи за даљи рад био библиографски преглед ауторских радова из области (морфо) синтаксе/синтаксо-семантике, поготово ако би њиме био обухваћен јужнословенски језички простор. Сачињавање базе аудио-записа са терена свих српских дијалекта неопходно је, као и дигитализација објављених дијалекатских текстова и дијалекатских речника (у којима се и синтаксичке црте могу наћи у оквиру илустрација значења одредница),³ а ваљда је то већ и депласирано помињати, да би истраживања у области дијалекатске синтаксе могла бити замашнија, а њихови резултати утемељенији, засновани на пожељном квантуму теренских података, тј. примера, управо због специфичности и проблема у истраживању овог језичког нивоа, оних који су већ помињани на почетку овога текста.

¹ Превод синтагме *неопознанный лингвистический объект*, коју је М. А. Грачов користио да означи тему свог лексикографског рада – савремени руски омладински жаргон.

² На пример, уп. следеће прилоге: Милица Грковић, *Употреба падежа у чумићком говору*. Прилози проучавању језика 4, Нови Сад, 1968, 133–159; Слободан Реметић, *Употреба инструментала у говору источобосанских Ера*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XLIII, Нови Сад, 2000, 505–521; Слободан Реметић, *О посесивној конструкцији у + генитив личне заменице на источобосанском терену*. Јужнословенски филолог LXIV, Београд, 2008, 391–400; Зоран Симић, *Заменички генитив с предлогом У као формализатор посесивности у романијским говорима Старог Влаха*. Годишњак за српски језик, XXVI, бр. 13, Ниш, 2013, 481–495, и др.

³ Део овога посла, сходно износу додељених материјалних средстава, реализује се у оквиру потпројекта *Примена лингвистичких истраживања у изради дигиталног појмовника* (Институт за српски језик САНУ, руководилац потпројекта др Снежана Петровић), при пројекту *Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала „Појмовник српске културе“*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

С друге стране, као и код дијалекатске лексикографије, поставља се питање начина или врсте инвентарисања (морфо)синтаксичких датости – свеобухватни или диференцијални (у односу на савремени језички стандард) попис. Одговор је наизглед једноставан, док се потом не позабавимо могућностима и приликама да се његов садржај реализује. Наиме, свеобухватно представљен инвентар беспредлошких падежних форми и предлошко-падежних синтагми у некоме од народних говора сведочиће поуздано о структури парадигми, те о начинима изражавања падежних односа у њему. Усмереност, међутим, на тражење разлика у односу на стандардни језички систем доводи до непотпуног списка синтаксичких дијалектизама једног локалног идиома, па корисник – најједноставније речено – бива доведен у троумицу, остајући ускраћен за информацију да ли неке синтаксичке датости на терену нема, да ли је испитивач није успео забележити, или се пак подразумева да она постоји и да је истоветна са познатом и у граматицама описаном стандарднојезичком синтаксичком цртом. Такав се недостатан списак онда не може користити ни за употпуњавање ширег, општијег списка који би представљао инвентар синтаксичких јединица и њиховог дистрибутивног потенцијала на балканском језичком плану.

Постојање различитих теоријско-методолошких приступа у представљеним монографијама сведочи нам о томе да засад остајемо без дефинитивног решења за приступ који би у потпуности уважавао специфичности сваког дијалекатског корпуса и истовремено омогућио упоредивост података из свих дијалекатских јединица у оквирима српског језичког простора. Ваљано решење би вероватно подразумевало својеврсно укрштање тзв. традиционалног синтаксичког приступа, у коме се значења групишу око падежне форме (беспредлошке и предлошко-падежне синтагме), и приступа коришћеног у новије време, који семантику узима као полазиште у проучавању синтаксе падежа, будући да се у српским народним говорима – за разлику од књижевног језика – разликују морфосинтаксичке падежне форме. И управо се у осмишљавању оваквог решења мора имати у виду да је та различитост оно што знатно компликује долазак до релативно уједначеног приступа у презентовању дијалекатске грађе везане за синтаксу падежа – чињеница да на српском језичком простору наспрам структурално конзервативних дијалеката стоје структурално иновативни дијалекти (термини П. Ивића), при чему не треба заборавити и на тзв. прелазне говорне типове. У првом се приступу креће од форме ка значењу, а у другоме

– од значења ка форми, па се тако речено чини да је немогуће „помирити“ супротне смерове осматрања облика и њима исказиваних односа. Међутим, дијалектолозима је важно да сагледају „оба лица исте ствари“, тј. да за истраживани народни говор добију потпуну информацију и о томе која се све значења могу формализовати одређеном падежном конструкцијом и о томе којим се све падежним конструкцијама може формализовати одређено просторно, временско и др. значење, при чему се – јасно је – на основу првога прегледа може сачинити инвентар свих падежних конструкција којима се формализује одређено значење, као што је могуће начинити и обратни списак свих значења која бивају формализована једном падежном конструкцијом. Графички начин представљања је у сваком случају, сматрамо, и најконцизнији и најпрегледнији за сагледавање одређених корелација, при чему у извесној мери може помоћи и регистар падежних конструкција (уп. у Павловић 2006). Тако, уколико се дијалекатска грађа, на пример, представи помоћу тзв. традиционалног приступа, тада би сваки од пет зависних падежа могао имати свој координатни систем са предлозима представљеним на апсциси и значењима представљеним на ординати, док би се у даљој разради значења разложила на семантичка поља итд., при чему би у практичној реализацији свака „тачкаста функција“ била представљена знаком ‘плус’ у табели и била би илустрована примером/примерима. Потом би у следећем кораку требало начинити неку врсту уопштавајућих табела (нешто попут уопштавајућих карата у лингвистичкој географији), којима би биле представљене корелације које се успостављају између падежних облика постављених на апсциси и значења (или семантичких поља у даљем разлагању) постављених на ординати. Заправо, засад пледирање за било који од помињаних двају приступа мора подразумевати и „обратан поглед“ на корпус, како не би била угрожена могућност да се осматрана структура једног говора сагледа свеобухватно; на пример, подједнако је важно сагледати и који се падежни односи у једном народном говору обавезно реализују као предлошке конструкције, и која је рекција датих предлога који учествују у реализацији тих односа, и који се све предлози користе у исказивању одређеног значења или значењских поља. Ова ће прилика бити искоришћена за још једну важну напомену: било би од вишеструке користи да се дијалектолози посебно позабаве темом ширења (/сужавања) семантичког обима појединих предлошко-падежних конструкција, конкурентног односа одређених предлошких лексема, те десемантизацијом одређених предлога, особито у светлу балканистичких језичких утицаја, али и у светлу у новије

време забележених процеса ове врсте у словенском језичком свету (додуше, пре свега у књижевним језицима).

Вероватно и у лингвистици у оваквим ситуацијама – када се недовољним покажу ерудиција и научно искуство – може бити од помоћи и (научна) интуиција, коју је потписник изреке дате на почетку овога текста често промовисао говорећи о решавању проблема у природним наукама, сматрајући је једном од човекових највреднијих особина и једним од његових најмање коришћених чула.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Недељко. 1987. Говор Алексиначког Поморавља // *Српски дијалектолошки зборник XXXIII*: 7–302.
- Жугић, Радмила. 2010. *Исказивање генитивних значења у говору јабланичког краја (у светлу призренско-тимочких говора као целине)*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Монографије 13).
- Ивић, Милка. 1960. Диференцијалне синтаксичке особине у словенском језичком свету // *Годишњак Филозофског факултета V*: 180–190.
- Ивић, Милка. 1963. Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику VI*: 13–30.
- Ивић, Милка. 1971. Квествинар за употребу падежа у савременом српскохрватском књижевном језику // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику XIV/1*: 159–170.
- Ивић, Павле и др. (Павле Ивић, Жарко Бошњакковић и Гордана Драгин). 1997. Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта (друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови) // *Српски дијалектолошки зборник XLIII*: 1–585.
- Јовић, Душан. 1968. Трстенички говор // *Српски дијалектолошки зборник XVII*: 1–239.
- Јуришић, Марина. 2014. Синтакса падежа Горње Пчиње (Одредбене функције) // *Српски дијалектолошки зборник LXI*: 367–534.
- МДАБЯ: *Малый диалектологический атлас балканских языков. Синтаксическая программа*. 1997. Ответственный редактор: А. П. Сытов. Санкт-Петербург: Российская академия наук, Институт лингвистических исследований.
- Марковић, Јордана. 2000. Говор Заплања // *Српски дијалектолошки зборник XLVII*: 7–307.
- Милорадовић, Софија. 2003. *Употреба падежних облика у говору Параћинског Поморавља. Балканистички и етномиграциони аспект*. Београд: Етнографски институт САНУ (Посебна издања, књига 50).
- Павловић, Слободан. 2000. *Детерминативни падежи у говору северозападне Боке*. Београд: Институт за српски језик САНУ (Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 16).
- Павловић, Слободан. 2006. *Детерминативни падежи у старосрпској пословноправној писмености*, Нови Сад: Матица српска.

- Пипер, Предраг и др. (Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танашић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић). 2005. *Синтакса савременога српског језика. Проста реченица*. У редакцији академика Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска (Прилози граматици српскога језика).
- Радић, Првослав. 2010. *Копеоички говор – етногеографски и културолошки приступ*. Београд: Етнографски институт САНУ (Посебна издања, књига 70).
- Ракић-Милојковић, Софија. 1995. Синтаксички упитник за говоре косовско-ресавске и призренско-тимочке дијалекатске зоне // *Српски дијалектолошки зборник* XLI: 525–570.
- Симић, Радоје. 1980. Синтакса левачког говора I // *Српски дијалектолошки зборник* XXVI: 1–146.
- Соболев, Андрей Н. 1991. Категорија падежа на периферији балканославјанског ареала // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* XXXIV/1: 93–139.
- Тополинска, Зузана. 1995. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија. Синтакса I дел.*, Скопје: МАНУ.
- Тополинска, Зузана. 1997. *Македонските дијалекти во Егејска Македонија. Синтакса II дел.*, Скопје: МАНУ.
- Тирић, Љубисав. 1999. Говори Понишавља // *Српски дијалектолошки зборник* XLVI: 7–262.
- Piper, Predrag. 1997. *Jezik i prostor*. Beograd: Čigoja štampa (Biblioteka XX vek, 91).

Софија Милорадович

СИНТАКСИС ПАДЕЖЕЈ В СЕРБСКОЈ ДИАЛЕКТОЛОГИИ – СТЕПЕНЬ ВСТРЕЧАЕМОСТИ И ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Резюме

Синтаксическая проблематика до недавнего времени не являлась предметом исследования в сербской диалектологии; долгое время существовали лишь самые фрагментарные данные, относящиеся к этому языковому уровню в сербских народных говорах, и они главным образом подавались мимоходом, в качестве дополнения в трудах, изучающих морфологические системы определенных говоров. В последние годы появились монографии и работы, в которых дано описание синтаксической ситуации в области употребления падежей, прежде всего, когда речь идет о сербских говорах, более интенсивно охваченных балканизацией (т. е. аналитизацией) – призренско-тимокских и косовско-ресавских. В большинстве опубликованных текстов налицо подразделение на беспредложные и предложные словосочетания и традиционный синтаксический подход, согласно которому значения группируются вокруг падежной формы. Однако в некоторых исследованиях и работах начинается применение теоретико-методологического подхода, близкого к современной синтаксической теории и методологии, т. е. – семантико-синтак-

---

сические приемы, которые у нас только в последние десятилетия вошли в обиход в изучении современного сербского языка и древнесербских памятников, при использовании в уже значительной степени согласованного понятийно-терминологического аппарата. При этом семантически направленном подходе надо иметь в виду, что работа основывается на диалектном корпусе, специфичность которого должна учитываться, и только в таком случае можно получить весомые результаты в рамках падежного синтаксиса сербских народных говоров.